

YAZILI ANLATIM TÜRLERİ (EDEBİ TÜRLER)

ÖYKÜ, ROMAN, TİYATRO

1. Öykü (Hikâye)

1.1. Giriş

Anlatmak, insanlık tarihi kadar eskidir. Günlük yaşamda insanoğlu, başından geçen bir olayı, gördüğü, duyduğu bir olayı ya da hayalini kurduğu bir durumu sözlü ya da yazılı olarak anlatma gereksinimi duyar. Ne ki bu anlatım bir bütünlük içinde anlatılsa da sanatsal bir anlatım olarak nitelendirilemez. Sanatsal anlatı türleri içinde önemli bir yeri olan öykü için yapılan tanımların çeşitliliği, toplumsal değişim ve gelişim doğrultusunda çeşitlilik göstermekle birlikte yaygın olarak öykü, yaşanmış ya da yaşanması olası olayları, durumları bir kurgu biçiminde anlatan yazınsal bir tür olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım bütün öyküleri kuşatmadığı için kesin ve değişmez bir tanım değildir.

Tanımı gibi adı ile ilgili de farklı görüşler bulunmaktadır. Tanzimat döneminde edebiyatımıza girdiğinde roman da hikâye olarak ifade ediliyordu. *Hikâye sözcüğünün anlatı ve hatırdaki kalanların anlatılması karşılığında da kullanılması kendine özgü nitelikleri olan bu türü ayırt etmek için 1960'lardan sonra "öykü" sözcüğünün önerilmesine yol açtı. Ancak günümüzde eş anlamlı olarak hikâye de öykü de kullanılmaktadır.*

Günümüzdeki anlamı ile öykü, Batı edebiyatında doğup gelişen sanatsal anlatı türlerinden biridir. *Öykü, Avrupa'da 14. yüzyılın ilk yarısında İtalyan yazar Boccaccio'nun Decameron adlı kitabı ile ortaya çıkmıştır.* Kitapta kullanılan genel hikâye tekniğinin Doğu kaynaklı olduğu belirtilir. Bu kitap hem İtalya'da hem de diğer Avrupa ülkelerinde çok etkili olmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde öykü, pek çok büyük romancının ilgi gösterdiği bir tür olmuştur. Victor Hugo'dan Stendhal'e, Balzac'tan Flaubert'e, A. de Musset'ten E. Zola'ya, Tolstoy'dan Dostoyevski'ye ve Çehov'a pek çok ünlü yazar, öykü türünde eser vermiştir. 20. yüzyılda öykü türleri çeşitlenmiştir. *Yüzyılın sonuna doğru kısalma eğilimi gösteren öykü türü, kısa öykü (short-story) olarak adlandırılmıştır.* Bu tür öykülerde daha yalın ve daha öz bir anlatım tercih edilmiştir.

Türk edebiyatında anlatma geleneğinin destanlarda boy attığı, değişen zamanla birlikte bu geleneğin de zenginleştiği görülür. İslamiyete geçiş sırasında ortaya çıkan Dede Korkut Hikâyeleri'nden sonra Arap ve Fars edebiyatından beslenen Türk hikâyeciliği, Bin Bir Gece ve Bin Bir Gündüz Masalları'nı, Kelile ve Dimne'yi tanımıştır. Türk edebiyatında

kıssalar, efsaneler, mesneviler anlatı geleneğinin farklı biçimleri olarak karşımıza çıkar. 19. yüzyıla gelindiğinde Batı'dan örnek alınan türlerin başında gelir öykü. Zengin bir anlatı geleneğine sahip olan öykü türü, daha somut, daha pozitivist bir bakış açısıyla yeni bir tür olarak görülür. Bu dönemde Sami Paşazade Sezaî, Nabizade Nazım, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi Gürpınar ile Batılı hikâyeciliğin ilk evresi başlar.

20. yüzyıla Türk öykücülüğüne damgasını vuran Ömer Seyfettin ile girilir. Ardından tamamen yerli ve özgün öyküler yazan Refik Halit Karay, Aka Gündüz, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gelir. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri Türk öykücülüğü gelişip serpilerek ilerlemektedir. Türk öykücülüğünde günümüze kadar farklı tarzlarda öyküler yazan yazarlardan bazıları şöyledir: Memduh Şevket Esendal, Sait Faik Abasıyanık, Sabahattin Ali, Halikarnas Balıkcısı, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Sabahattin Kudret Aksal, Necati Cumalı, Haldun Taner, Tağrı Buğra, Rıfat Ilgaz, Fakir Baykurt, Tarık Dursun K., Ferit Edgü, Yusuf Atılgan, Sevgi Soysal, Nezihe Meriç, Füzûzan, Osman Şahin, Selim İleri, Mustafa Kutlu, Nazlı Eray, Tezer Özlü, Hasan Ali Toptaş, Sevinç Çokum, Ayla Kutlu.

1.2. Öykünün Öğeleri

Okura yaşamdan kurgusal bir kesit sunan öykünün dört ögesi vardır: Olay ya da durum, kişiler, yer ve zaman.

- ✚ **Olay ya da durum:** İnsanın başından geçebilecek her türlü olay ya da insanın karşılaşabileceği her durum öykünün konusu olabilir. Buna göre, olay ya da durum öykünün konusu olarak düşünülebilir. Öyküler, olaya dayalı anlatı türü olduğu için olayların gelişimi ve birbirine bağlantısı hareket ögesiyle gerçekleşir. **Öyküde olay planı üç bölümdür: Serim, düğüm, çözüm.** Serim, öyküdeki kahramanların tanıtıldığı, olaya giriş paragrafı ya da paragraflarıdır. Düğüm,

öykünün gelişme bölümüdür. Betimlemeler, duygular, duygu çatışmaları, çözümlemeler, ana olay, ona bağlı yan olaylar ile karşılıklı konuşmaların bulunduğu paragraflar hep bu bölümdedir. Çözüm, öykünün sonuç bölümüdür. Bu bölümde öyküdeki çatışmalar, çözümlemeler yazarın istediği sona bağlanır. Bu bölüm öyküdeki ana olay ya da duruma göre birkaç paragraf olabilir.

✚ **Kişiler:** Öyküdeki olay ya da durumun kahramanlarıdır. Öyküdeki olay ya da durum bu kahramanların başından geçer. **Öyküdeki kişi sayısı sınırlıdır.** Ancak, her öyküde olaydan doğrudan etkilenen kişiler olduğu gibi ikinci derecede etkilenen kişiler de bulunur. Öykülerin kahramanı insan dışında canlılar ya da nesneler olabilir. **Öykülerin kısa olması nedeniyle, kişiler genellikle çok derinlemesine betimlenmez ve derinlemesine duygu çözümlemelerine yer verilmez.** Öykülerde anlatım bazen öykünün bir kahramanı tarafından yapılır. Öykü kahramanının anlatıcı olduğu öykülerde gerçek, içerden bir bakış ile anlatılır.

✚ **Yer ve zaman:** Öyküde olayın geçtiği, yaşandığı çevre, yerdir. Yer olaya göre değişebilir. Zaman ise öykünün başlangıç, gelişme ve bitişini kapsayan süredir. Öyküde zaman, okura yazarın istediği gibi verilir. Bazen kronolojik zaman denilen olay ya da durumun başladığı, geliştiği, sonuçlandığı zamana bağlı kalır. Bazen de okur, kendini olayın en çözülmez düğümlü bölümü içinde buluverir. Kimi zaman ise yazar olayı sonuçtan başlatarak başa doğru bir sıra ile geriye doğru anlatır. **Kimi zaman da yazar zamanı düzensiz kullanır ve öykünün kimi yerinde geçmişe döner, kimi yerinde şimdiyi anlatır.**

1.3. Öykü Türleri

1.3.1. Olay Öyküsü

Olay öyküsü adından da anlaşılacağı gibi olay ağırlıklıdır. Olay öykülerinde serim, düğüm ve çözüm aşamalılığı vardır. Girişte kişi, olay, zaman ve yer gibi öğeler kısaca okura tanıtılır. Gelişme bölümünde olay ya da olaylar okurun merak duygusunu canlı tutacak biçimde aktarılır, ayrıntılar üzerinde durulur. **Sonuç bölümünde ise düğüm çözülür, olay bir sona**

bağlanır. **Olay öyküleri konusunu tarihten, ulusal duygulardan ya da toplumsal gerçeklerden alır.** Olay öykülerinde kişiler, belirgin özellikleri olan ya da üstün nitelikleri olanlardır. Türk edebiyatında **Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, Yakup Kadri, Orhan Kemal, Necati Cumalı** bu türde eser vermiş yazarlarımızdandır.

Olay öyküsü, klasik öykü ya da bu türün kurucusu sayılan Fransız yazar Guy de Mappussant'ın adından dolayı Mappussant tarzı öykü olarak da bilinir.

1.3.2. Durum Öyküsü

Yaşamdan bir kesit sunan ya da belli bir insanlık durumunu belli bir ortam içinde veren öykü biçimidir. Durum öyküleri olay ağırlıklı değildir. Durum öykülerinde okur, günlük yaşamdan seçilmiş, değişik durumlarla karşılaşır. Olay ya da gerilimin yerini belli bir ortamdan kaynaklanan izlenimler, çağrışımlar alır. Bir durumu yansıtmaya amacı taşıdığı için serim ipuçlarına rastlanmaz. Öykünün bir sonucu, bir çözümü de olmayabilir. Öykü sonuç istemeyecek biçimde sonlandığı için okur, öykünün bitmediğini düşünebilir. Durum öyküsünde yazar, sıradan insanların öykülerini anlatır ve bunun içinde gündelik konuşma dilinde yazar. Olay öyküsündeki gibi entrikalar, çatışmalar yoktur durum öyküsünde. Gözlemci ve betimleyici gerçekçilik belirgin özelliklerindendir. **Türk edebiyatında Memduh Şevket Esendal bu türün öncüsüdür. Sait Faik de bu türü deneyen yazarlarımızdandır.** Günümüz edebiyatında öyküleri kesin sınırlarla birbirinden ayırmak çok zordur. Kimi öykülerde olayla durum iç içelik gösterir. Günümüz öyküsünü, anlatılan olaydan çok, yazarın kendine özgü anlatış biçimi daha önemli kılmaktadır.

Durum öyküsüne kesit öyküsü, modern öykü ya da bu öykü türünün kurucusu sayılan Rus yazar Çehov'un adından dolayı Çehov tarzı öykü de denilmektedir.

2. Roman

Yöntem olarak öyküyle benzerlik gösteren romanın, tanımı da benzerdir. **Roman, yaşanmış ya da yaşanması olası olayları, durumları kurmacaya dayalı olarak anlatan düz yazı türüdür.** Romanın konusu da insan ve yaşamın kendisidir. Ünlü yazar Heinrich Mann (1871 - 1950) bu durumu şöyle ifade eder: **"Bütün romanların ve hikâyelerin amacı kim olduğumuzu bilmektir. Edebiyatın önemli bir konuma sahip olmasının nedeni, sadece doğanın ve insanlar âleminin ayrıntılarını tek tek açıklamasında ve keşfetmesinde değil, insanları hep yeni baştan keşfetmesidir."** Öykü ile öğeleri de aynı olan romanda olay ya da durum, kişiler, yer ve zaman geniş bir plan içinde işlenir. Roman, iç içe geçmiş birçok öyküden kurulmuş gibidir. Bu yönüyle öyküden daha karmaşık bir olay örgüsü vardır. Sanatsal yazıların temel niteliği olan kurmaca ve öznel anlatım roman için de geçerlidir. Romanın insanın, toplumun ve çevrenin değişimlerine kendini uyduracak esnek yapısı, en temel niteliğidir.

Romanlar içeriklerine (konusuna) göre, yazarın sanat ve edebiyat anlayışına göre, okur topluluğuna göre kendi içinde de çeşitli türlere ayrılır. Bu türler kişiler ve bakış açılarına göre farklı adlar altında kümelendirilebilmektedir. **Yaygın olarak içeriklerine göre romanlar; serüven romanı, tarihsel roman, biyografik roman, polisiye roman, sosyal roman, töre romanı, egzotik roman vb. ayrılır. Yazarın sanat ve edebiyat anlayışına göre de romanlar; romantik roman, gerçekçi roman, natüralist (doğacı) roman, izlenimci roman, yeni roman vb. türlere ayrılabilir. Okur topluluğuna göre romanlar; çocuk romanı, gençlik romanı, popüler roman vb. türlere ayrılabilir.** Romanın diğer türlerde görülmeyen bu kadar çok çeşitlilikte olması, edebî türler içerisinde her zaman okurun en çok ilgisini çeken ayrıcalıklı anlatı türlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır.

Batı'da bazı görüşlere göre, romanın kurgusal anlatım olarak kaynakları İlk Çağ'a uzanır. **Bir tür olarak bağımsızlaşması ise Rönesans'la başlar ve gerçek anlamda ilk olgun örneği 17. yüzyılın başlarında Cervantes'in Don Quijote (Don Kişot) adlı eserinde görülür.** Roman alanında H.d'Urfé'nin Astrée (1607) adlı eseri ile Madame de La Fayette'in La Princesse de Cleves adlı eseri roman alanında dikkat çeken iki önemli eserdir. 17. yüzyılın ikinci yarısında, roman yol boyunca gezdirilen bir ayna olarak tanımlanır.

Roman 18. yüzyılda Aydınlanma felsefesinin etkisiyle Fransız edebiyatında Montesqueu, Diderot, Voltaire ve Jean-Jacques Rousseau gibi birçok ünlü yazar tarafından felsefi görüşlerin dile getirilmesinde tercih edilen bir tür olmuştur. **Sanatsal bir tür olarak romanın Fransız İhtilali'ne fikirlerin kitlelere ulaştırılması bakımından yadsınamaz bir katkısı olduğu söylenebilir.** İngiltere'de ise roman, sanayileşen toplumda yalnız kalan bireyin macerasını anlatan, gerçekçi bir tür niteliğindedir. **18. yüzyılın sonunda Almanya'da Goethe, Genç Werther'in Acıları, adlı eseriyle romantizmin habercisi niteliğindedir.**

19. yüzyıla geldiğimizde roman bir ayna olarak gezdirildiği yol boyunu değil, merkezine yerleştirildiği toplumu ve çağını yansıtmayı üstlenir. Roman bu yüzyılda romantizm ve realizm akımlarıyla altın çağını yaşamıştır. **Fransız edebiyatında roman alanında üç büyük gerçekçi yazar dendiğinde ilk anımsanacak isimler; Balzac, Stendhal ve Flaubert olacaktır. Victor Hugo ve Lamartine de romantizm akımının öncüleri olmuştur. Aynı yüzyılda romanda natüralizm akımı da Emile Zola'nın eserlerinde temsil edilmiştir. İngiltere'de Charles Dickens, Jane Austen; İtalya'da Manzoni roman türünde önemli eserler vermişlerdir. Rus edebiyatında da bu yüzyılda Puşkin, Gogol, Dostoyevski, Tolstoy gibi isimlerle roman türünün ölmeyen eserleri verilmiştir. Amerikan romanında 19. yüzyılda romantizm ve realizm kaynaştırılmaya çalışılmıştır. Herman Melville ve N. Hawthorne önemli temsilcileridir.**

20. yüzyılın başlarından itibaren özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında, romanın biçimi ve içeriği bazı yazarlar tarafından yeniden sorgulanmıştır. Roman, *Nihilizm, Varoluşçuluk, Sezgicilik* gibi akımlarla çağının bunalımlarını yansıtan bir tür olmuştur. *Başta Gide, Sartre, Camus ve Proust olmak üzere bazı yazarlar insanı yeni bir bakış açısıyla değerlendirmeye koyulmuşlardır.* Buna göre, insan yaşamı kesin ve basmakalıp değil; belirsiz ve oldukça karmaşıktır. Romancı, yaşamın karmaşık ve belirsiz olduğu gerçeğini kabullenmelidir. Aksi durumda, insanın ve yaşamın gerçekliğinden uzaklaşır. Bu anlayıştan yola çıkarak, dönemin yazarları, yapıtlarında insan ve yaşamı yeniden ele almışlar, romanın anlatım biçimiyle ilgili köklü değişimlere öncülük yapmışlardır. Bu yazarların romanlarında birer başlangıç olmasına karşın gerçek anlamıyla bir son yok gibidir. 20. yüzyılda İngiliz edebiyatında İrlandalı yazar James Joyce, Virgiana Woolf; Alman edebiyatında Thomas Mann, Herman Hesse; Amerikan edebiyatında Mark Twain, John Steinbeck, Jack London, Ernest Hemingway ve William Faulkner dünya romanına yön veren isimler olmuştur.

20. yüzyılın ortalarında, II. Dünya Savaşı sonrası, Fransa'da romanda 19. yüzyıl ya da Balzac romanı diye adlandırılan geleneksel romana alternatif olarak ortaya çıkan pek çok yazar etkilemiştir. *20. yüzyılın son çeyreğine post modern bir anlayışla giren roman, dünya genelinde daha yaygın bir tür olmakla birlikte okuru da aktif olarak yazının içine çeken, donanımlı okura ihtiyaç duyan bir görünüm sunar.* G.G. Marquez, Vascancelos, Milan Kundera, Umberto Eco, Paul Auster, Amin Maalouf, Paulo Coelho çağdaş romanın ünlü isimlerinden bazılarıdır.

Türk edebiyatına baktığımızda Türk romanının ortaya çıkışı belirli bir çağın özelliği olan bir dışavurum kapsamında anlaşılabilir ve açıklanabilir. *Türk romanının öncelikleri Tanzimat Dönemi'nde getirilen yeniliklerde aranmalıdır.* Tanzimat döneminde yani 1860'lı yıllarda gazetecilik ve tercüme alanında yürütülen çalışmalar, Türk romanının ortaya çıkışında etkili olmuştur. *İlk Türkçe roman Şemsettin Sami'nin Taaşuk-ı Talat ve Fitnat (Talat ve Fitnat'ın Aşkları) adlı eseridir. Türk romanı Namık Kemal ile sosyal konuları ele almaya başlamıştır. Ahmet Mithat romanlarında ele aldığı her toplumsal sorunun ardından kıssadan hisse vererek hem geleneksel sahne sanatlarını hem de modern romanın teknik özelliklerini birleştirmeye çalışmıştır.*

Türk edebiyatının Tanzimat'tan itibaren geçirdiği köklü değişim süreci, edebî anlamda Batılılaşma süreci olarak da görülür. Roman, Türk edebiyatında, 19. yüzyılın ikinci yarısında batılılaşma hareketi içinde, büyük ölçüde batıdan esinlenerek ama yerli gelenekten de yararlanarak, yerli toplum ve ahlak değerlerinin biçimlendirdiği bir ortamda beslenerek ortaya çıkıp gelişmiş, geçen yıllar içinde yerleşik bir edebî tür hâline gelmiştir.

Sami Paşazade Sezai'nin Sergüzeşt ve Nabizade Nazımı'nın Karabibik ve Zehra adlı romanlarından sonra Halit Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu; Mehmet Rauf'un Eylül adlı romanlarıyla farklı roman türlerinin örnekleri verilmiştir. Hüseyin Rahmi Gürpınar bu dönemde pek çok eser vermiştir. Meşrutiyet Devri Türk romanı Balkan savaşları, Trablusgarp Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklâl Harbi gibi bir zaman süresini kapsayan dönemin romanıdır. ***II. Meşrutiyet Dönemi romancıları, batılılaşma ve kaybolan millî değerlerle ilgili izlekler çevresinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay ve Halit Ziya Uşaklıgil gibi yazarlar Cumhuriyetin ilanından öncesinde ve sonrasında eser vermiş sanatçılar olarak Türk romanında yerlerini almışlardır.***

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde roman, karşımıza önceki yıllara göre daha da oturmuş bir tür olarak çıkar. Cumhuriyet döneminde hem içerikte hem de biçimde ilk denemelerde görülmeyen çok seslilik görülür. Cumhuriyet sonrasında yazarlar, romanı yeni arayışlara, yeni tekniklere ve bunun sonucu olarak da yeni gruplaşmalara götürür. Ulus olma sürecinin yaşandığı Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında roman, her alanda köklü değişimler getiren bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. ***Bu dönem Türk romanı, genellikle Cumhuriyet ideolojisi çevresinde şekillenmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşuna tanık olmuş romancılar, dönemin koşulları gereği yeni kurulan devletin prensiplerini destekleyen romantik eserler yazmışlardır. Bu dönemde birçok usta roman yazarı yanında, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Reşat Nuri Güntekin, Sabahattin Ali gibi usta romancılar yetişmiştir.***

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın sorunları ve feminizm, bilgisizlik, kızların okutulmaması, yozlaşma, batılılaşma, modernizm gibi Tanzimat'tan beri süregelen temalar, yerini daha güncel ve Cumhuriyet ideolojisiyle uzlaşan yeni insana özgü değerlere bırakmıştır. Refik Halit Karay, Aka Gündüz, Mahmut Yesari, Ercüment Ekrem Tâlu, Sadri Ertem, Memduh Şevket Esendal, Midhat Cemal Kuntay farklı eğilimlere göre gelişen Türk romanının yazarları arasında sayılabilir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa ve Abdülhak Şinasi Hisar 1950 öncesi Türk romanında medeniyet meselesine eğilen romancılarımızdır. Peyami Safa, Türk romanında tahlil romanının en büyük ustalarındandır. 1940'tan sonraki yıllarda Memduh Şevket Esendal, Refik Halit Karay, Falih Rıfkı Atay ve Cevat Şakir Kabaağaçlı, Rıfat Ilgaz, Orhan Kemal, Tağrı Buğra, Tarık Dursun K., Aziz Nesin, Nezihe Meriç, Peride Celal, Yusuf Atılgan farklı konularda yazan önemli yazarlardan bazılarıdır. ***1950'lerde Köy Enstitüleri'nin kuruluşunu izleyen dönemde, "köy edebiyatı" gelişmiştir. Mahmut Makal, Talip Apaydın, Fakir Baykurt gibi isimler bu çerçevede roman yazarları arasında sayılabilir.***

1960 ve sonrasında sosyal gerçekçi romana yönelim başlamıştır. 1970’li yıllarda ideolojik boyutu ağır basan romanların çokluğu dikkat çeker. Bu dönemde hem roman yazma tekniğinde gelişme hem de romancı sayısında bir artış gözlenir. Abbas Sayar, Bekir Yıldız, Muzaffer İzgü, Oğuz Atay, Selim İleri, Ferit Edgü, Melih Cevdet Anday, Necati Tosuner, Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal, Yaşar Kemal, Pınar Kür bu yılların dikkat çeken yazarlarından bazılarıdır.

1980’lerden sonraki toplumsal ve siyasal hayattaki değişimlerin yanı sıra dünya edebiyatındaki post modern eğilimler Türk romanını da etkilemiştir. 1980-90 yılları arasında, dönemin en çok dikkati çeken adlarından biri 2006 Nobel ödüllü yazar Orhan Pamuk’tur. Orhan Pamuk klasik biçimde kaleme aldığı Cevdet Bey ve Oğulları adlı eserinde bir aileden hareket ederek, 1900’lerden başlayan geniş bir zaman dilimi içinde, Türkiye’nin toplumsal yaşamından kesitler verir. Modernizmin izlerini taşıyan Sessiz Ev adlı romanında değişik karakterde üç kardeşin babaannelerinin evinde geçirdikleri bir haftada yaşanan olaylar anlatılırken, kişilerden hareket edilerek Tanzimat dönemine değin geri dönmüştür. Kara Kitap, Yeni Hayat ve Masumiyet Müzesi adlı romanları ise post modern akıma örnek olabilecek tarzdadır.

3. Tiyatro

3.1. Giriş

Bütün edebî türlerde olduğu gibi tiyatro eseri de insanı, insana kurmaca olarak anlatan bir türdür. İnsanoğlunun en eski sanatsal yaratılarından biri olan tiyatro, yazınsal bir tür olarak, sahnede canlandırılmak üzere yazılmış eserlerin ortak adıdır. **Batılılar tarafından, tiyatronun kaynağı İÖ 7. ve 6. yüzyıllarda bolluk ve bereketi kutlamak için şarap ve bereket tanrısı Tanrı Dionysos adına düzenlenen şenliklere bağlanır. Tiyatro, bağ bozumu şenliklerinde dinsel bir ayin olarak doğmuş ve bugüne kadar gelişerek varlığını sürdürmüştür. Tiyatronun ilk olarak bu törenlerde ortaya çıkışı ve bundan sonra da uzun süre varlığını sürdürmesi manzum olarak gerçekleşmiştir.** 17. yüzyıldan itibaren tiyatro sadece manzum bir edebî tür olmaktan çıkarak düz yazıya (mensur) doğru gelişme göstermiştir. Bu gelişmede Batı’da Shakespeare’in önemli bir rolü ve katkısı olmuştur.

Tiyatro eseri de roman ve öykü gibi insanın kendisiyle ve çevresiyle ya da doğayla etkileşiminden kaynaklanan olayları anlatır. Ancak roman ve öykünün okura yönelik olmasına karşın tiyatro sahnede canlandırılmak üzere kurgulandığı için seyirciye yöneliktir. **Göze, kulağa seslenmesi yönünden diğer sanatsal yazı türlerinden farklıdır.** Anlatımında hareket olması yönüyle öykü ve romanla benzerlik gösterirken tiyatro eserinde, öykü ve romandaki betimlemelerin yerini gösterme alır. Tiyatro eseri; yazar, oyuncu, sahne, izleyici

dörtgenine göre yazılır. Bunun için tiyatro eserleri hem söz hem eylem sanatıdır. **Tiyatro eseri perdeler ve sahnelerden oluşur. Perde, eserin ana bölümleri, sahne ise perde içinde kişilerin girip çıkmasıyla değişen küçük bölümlerdir.** Tiyatronun öğelerini, öykü ve romanın öğeleriyle karşılaştırdığımızda, tiyatro eseri de olay ya da olaylar zinciri, kişiler, olayın geçtiği yer ve zaman olmak üzere dört temel öğe üzerine kuruludur. Tiyatro eserinde olay ya da olaylar zinciri bir eylem halinde yansıtılarak çatışma yaratan öğelerin farklı yönleri okura ya da izleyiciye fark ettirilmeye çalışılır.

Tiyatro eserinin izleyiciye seslenme amacı düşünüldüğünde tiyatronun dilinin diğer anlatı türlerinden farklı olması gerektiği görülür. Tiyatro eserinde, sıradan ve günlük bir konuşma bile eserin temelindeki hareketi yansıtmanın bir aracı olabilir. Bu nedenle tiyatro eserinin temel anlatım biçimi konuşmadır. **Konuşma, bazen tek başına, kendi kendine konuşma (monolog) biçimindedir, bazen de karşılıklı konuşma (diyalog) biçimindedir.** Konuşma biçimi her nasıl olursa olsun tiyatro eserinde konuşma, amaçlı ve işlevseldir. Konuşmanın dışında betimlemelerden de yararlanır. Betimlemeler, tiyatro eserinde yeri ya da kişileri kısaca tanıtmak amacıyla yapılır.

Türk toplumuna özgü musiki, raks ve edebiyat anlayışı ile Batılı sanat anlayışının ortaya çıkardığı tiyatro birbiriyle bağdaşamamış ve bu tür Tanzimat dönemine kadar gelişmemiştir. Bu döneme kadar Anadolu coğrafyasında gelişmiş köy tiyatrosu (Köy Seyirlik Oyunları), halk tiyatrosu geleneği (Meddah, Karagöz, Ortaoyunu, Kukla), kimi zaman halk tiyatrosu geleneğini benimseyen, kimi zaman da Batı tarzı tiyatro etkinliklerinin yapıldığı saray tiyatrosu modern Türk tiyatrosunu besleyen kaynaklar olmuştur.

Köy Seyirlik Oyunları

Meddah, Karagöz, Orta Oyunu, Kukla

Batı Tarzı Türk Tiyatrosu

Batılı anlamda tiyatro ile Tanzimat ile başlayan tanışma süreci, daha sonraları bu türde eserler verilmesiyle önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Bu dönemde topluma giren Batı kaynaklı yeni düşünce ve anlayışlar, dönemin yazar ve şairleri tarafından halka anlatılmak istenmiş ve bu amaçla yeni edebî türleri kullanma ihtiyacı doğmuştur. Roman,

hikâye, deneme, eleştiri gibi düz yazı türlerinden biri de tiyatro olmuştur. Tiyatro, halkı aydınlatma ve bilinçlendirme çabasında en önemli eğitim aracı olarak görülmüştür. **İlk Osmanlı tiyatrosunun Güllü Agop tarafından 1870’te kurulmasıyla birlikte tiyatro eserleri yabancı dillerden çevrilmeye ya da adapte edilmeye başlanması da türün gelişiminde çok etkisi olmuştur.**

Cumhuriyet’in ilk yıllarında tiyatro eseri yazarları daha çok tarihe ve efsanelere yönelerek ulusçuluğu aşılayan düşünceler üzerinde durmuşlardır. Bu dönemde toplumsal sorunları, değer yargılarının değişmesini ve ruhsal çelişkileri konu edinmişlerdir. Yaşar Nabi’nin Mete; Behçet Kemal’in Çoban ve Atilla; Necip Fazıl’ın Sabır Taşı adlı oyunları Türklerin erdemleri ve uygarlığını yansıtmak amacını taşırlar.

1950’li yılların tiyatrosunda köy sorunlarına eğilme görülür. Aynı dönemde kimi yazarlar bireyden toplum sorunlarına geçerken, kimileri olaydan ve durumlardan hareket ederek toplumsal sorunlara yönelmişlerdir. Turgut Özakman, Haldun Taner, Orhan Asena, Refik Erduran bireylerden olaylara geçerken; Orhan Kemal, Cevat Fehmi Başkut, Oktay Rifat, Rıfat Ilgaz, Recep Bilginer olaydan hareket eden yazarlar olarak yer alırlar.

1970’ten sonra Türk tarihini yeniden gözden geçirme, işçi sorunları, Almanya’ya gidenlerin kültür çatışmaları, Almanya’da yetişmekte olan birinci, ikinci kuşağın sorunları işlenir. Erol Toy, Adalet Ağaoğlu, Necati Cumalı, A. Turan Oflazoğlu, Orhan Asena bu dönemin oyun yazarlarından bazılarıdır.

3.2. Tiyatro Türleri

Konuyu işleyişi bakımından, Batılı anlamda üç türlü tiyatrodan söz edilebilir. Bu türlerden **trajedi** ve **komedî** ana tür, **drama** ve diğer türler ise bu iki türün birleşmesi ya da değişmesiyle ortaya çıkan türlerdir:

3.2.1. Tragedya (Trajedi, Ağlatı)

Çağlar boyunca tragedya, gerek öz gerek biçim bakımından zaman içinde değişime uğrasa da genel olarak, okurda ya da izleyicide korku ve acıma yönelik hisler uyandırmayı amaçlayan, kurallı bir anlatımı olan tiyatro türüdür. **Tragedyanın başlıca nitelikleri; konusunu tarihten ve mitolojiden alması, erdemin ve ahlaksal değerlerin ele alınması, kahramanlarının**

sıradan insanlar yerine seçkin ya da olağanüstü kişiler olması, kanlı, çirkin, korkunç sahnelere, kaba sayılabilecek sözlerle yer verilmemesi, klasik bir dil ve üslup anlayışıyla yazılması, yazımında üç birlik kuralına uyulmasıdır. Üç birlik kuralının temel amacı, oyunu izleyenlerin olay çizgisini ve temel sorunu gözden kaçırmamalarını, eseri bütün olarak algılayabilmelerini sağlamaktır. Eski Yunan tiyatrolarının tamamına yakını manzum olarak tragedya türünde yazılmıştır. *Latin edebiyatı döneminde Shakespeare'in Romeo ve Juliet, Hamlet, Kral Lear adlı eserleri ve Klasik dönemde (17. yüzyılda) Corneille'nin Le Cid ve Horace adlı eserleri ile Racine'nin Andromak, Phedre adlı eserleri tragedya türünün önemli eserleridir.* Türk edebiyatında tragedya türünde eser veren sanatçı sayısı azdır. Bunda, Türk tiyatro geleneğinin güldürü temelli olması, tiyatronun Türk edebiyatına girdiği dönemde tragedyanın geçirdiği değişim, konuların mitoloji ve din kaynaklı olması gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

★ Üç birlik kuralı, bir olayın belirli bir yerde (yer), belirli bir zaman (zaman) içerisinde ve belirli bir olay çatısı (olay) altında gerçekleşmesidir.

3.2.2. Komedi (Komedya, Güldürü)

Tiyatro ile ilgili kaynaklarda komedi; insanların, olayların ya da durumların gülünç yönlerini genellikle eleştirel bir bakış açısı ile ele alıp işleyen tiyatro türü olarak açıklanmaktadır. Komede insanları gülünç duruma düşürmeden, zayıf tarafları kaba ve alaylı olmayan bir biçimde ele alınır.

Komedinin de kökeninin tragedya gibi eski Yunan'da Dionysos şenliklerindeki toplu danslara ve türkülere dayandığı belirtilir. *Klasik komedyada da klasik tragedyada olduğu gibi üç birlik kuralına uyulur. Komedinin temelinde eğlence, kalabalık, keyif ve yaşamın doğal döngüsü vardır. Komediler, konularını günlük yaşamdan alır. Güncel sorunları ele alan komedilerin kahramanları da sıradan, yaşamın içinden insanlardır.* Komediler toplumda, günlük yaşamda, siyasette bozuk ya da garip olanı eleştirerek izleyicilerin bunun üzerinde düşünmesini sağlama eğilimindedir. Komedi türünde yazılan eserlerde, iyimser tavrın doğal bir sonucu olarak oyun mutlu sonla biter.

İlk büyük komedi şairi Aristophanes'tir. Komedilerinde devrin tanınmış kişilerini ve bazı toplumsal olayları yermiştir. En önemli komedileri Eşekarıları, Kurbağalar'dır. 17. yüzyıl Fransız yazarı Moliere, devrinin güldürmeyi amaç edinen komedilerine karşılık, güldürerek düşündüren bir komedi çıkırtı açmıştır. Komedilerinde özellikle gülünç âdet ve karakterler üzerinde durmuştur. Gülünç Kibarlar, Cimri, Hastalık Hastası en ünlü eserleridir. Komediler yoğunlaştıkları konulara göre farklı adlandırılırlar. Örneğin, insan karakterinin gülünç ve aksak yanlarını konu alıyorsa karakter komedileri (Moliere'in Cimri,

Hastalık Hastası); içinde bulunduğu toplumun gülünç ve aksak yönlerini ele alıyorsa töre komedileri (Şinasi'nin Şair Evlenmesi); iç içe geçmiş olayları şaşırtıcı yönleriyle ele alıyor ve genellikle sadece güldürme amaçlanıyorsa entrika komedileri (Ahmet Vefik Paşa'nın Ayyar Hamza) olarak adlandırılır. Türk edebiyatında komedi, Tanzimat'tan sonra özellikle Molier'in örnek alınmasıyla tiyatro dünyasına girmiştir. ***Geleneksel mizah anlayışının da etkili olduğu bu dönemde Şinasi'nin kaleme aldığı Şair Evlenmesi bu etkilenmenin bir ürünü olarak görülmüştür.*** Komedi o dönem yazarları için yenilik hareketleri ve ahlaki anlayışın halka anlatılmasında önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet döneminde de aynı anlayışla Osmanlı dönemine yönelik eserler yazılmıştır. ***Modern Türk tiyatrosunda komedi Aziz Nesin'in ve Haldun Taner'in tiyatro eserlerinde eleştirel söylemle bütünleşmiştir.***

3. Dram

İnsanı doğal ve toplumsal çevresinden soyutlamadan, yaşamın acıklı yanlarıyla gülünç yanlarını bir arada yansıtan tiyatro türüdür. Dramın doğuşu Shakespear'in oyunlarına dayansa da asıl çıkışını 19. yüzyılda Fransız edebiyatında Victor Hugo ile gerçekleştirir. Schiller ve Goethe de dram tarzında tiyatro eserleri ile bu türün gelişiminde etkili olmuş isimlerdir. Dram türüyle birlikte tiyatro, tragedyada ve komedideki kesin ve değişmez kurallardan kurtulur. Yaşam bir yönüyle değil, daha gerçekçi bir biçimde her yönüyle ele alınır. Konusu günlük hayattan ve kahramanları her sınıftan insan olabilir. Dramda üç birlik kuralı ve beş perdeden oluşma zorunluluğu ortadan kalkar. Sahnede korkunç ve acı verici olaylar gösterilebilir. Bütün bu değişimler tiyatronun bu türüyle birlikte daha esnek daha özgür bir yazınsal tür olmasını sağlamıştır.

Günümüzde çağdaş tiyatro denilince yukarıda genel olarak açıklanan türlerin dışında da pek çok tür bulunduğu görülmektedir. 20. yüzyılda yaşanan hızlı değişim sürecinde tiyatro da diğer yazınsal türler gibi bu değişimden etkilenmiş ve yeni arayışlara yönelmiştir. ***Bu çeşitlilik içinde dışavurumcu tiyatro, gerçeküstücü tiyatro, absürd tiyatro, varoluşçu tiyatro, diyalektik tiyatro, deneySEL tiyatro, bulvar tiyatrosu, epik tiyatro gibi türler bulunmaktadır.*** Günümüz çağdaş tiyatrosunda bütün geleneklere baş kaldırma, kurallara yani ölçüye, açık ve düz anlatıya karşı geliş söz konusudur. Günümüzde aşk, para, aile, toplum, politika, ekonomik hayat, psikolojik hayat gibi insanı ilgilendiren her konu tiyatronun konusu olabilmektedir.

KAYNAKÇA:

- Akbayır, S., Yazılı Anlatım-Nasıl Yazabilirim, Ankara,2010
- Çotuksöken, Y., Uygulamalı Türk Dili, İstanbul, 2015.
- Esin M., Özkan M., Tören H., Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, İstanbul,2006
- Demir, N., Yılmaz, E., Türk Dili El Kitabı, Ankara, 2005.
- Korkmaz, Z., Ercilasun, A. B., Zülfikar, H., Akalın, M., Gülensoy, T., Parlatır, İ., Binici, N.,
Yükseköğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara, 1995.
- Macit, M., (ed.), Cavkaytar, S., (ed.), Türk Dili-II, Eskişehir, 2019.
(T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2914; Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1871)
- Türk Dili II, Erzurum, 2013.
(Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını; ISBN: 978-975-442-290-0)